

De Rosdoek

Diefs handberg vudre allen, gefelldt ons beÿden Wohl,
Frölich wird ein Soldat, wan er nühr beutholn soll,

De Rosdoek 127 · September 2008

Heemkundige Studiekring “De Acht Zaligheden”

De boeken die besproken worden in
de boekenplank zijn verkrijgbaar bij

De Boekenlegger

Ook voor uw buitenlandse bestellingen bent u
bij ons van harte welkom

Nieuwstraat 28A 5521 CC Eersel
Tel.: 0497-512551 Fax.: 0497-513179
www.de-boekenlegger.nl info@de-boekenlegger.nl

*Voor al uw thuiszorg en
hulp in de huishouding,
bel Zorgcentrum Merefelt !*

Zorgcentrum Merefelt

*Zorgcentrum Merefelt maakt deel uit van de
Regionale Stichting Zorgcentra de Kempen
Bezoekadres: Parklaan 2, 5504 GB Veldhoven
Mooier Merefelt rekeningnummer Rabobank West*

*www.rszk.nl
Tel.: 040-253 50 40
1345 79 445.*

Afb. voorzijde: Tekening hoort bij 'Kleine dorpen en groot geweld'

De Rosdoek 127

September 2008

Kleine dorpen en groot geweld, deel 2

Harrie Grielen 4

Ambtsketen of sjerp?

Evert Meijs 11

Heemkundig allerlei

De oude molen De Run, deel 2

Kees Cornelissen 18

Van de boekenplank

Redactie 29

De Rosdoek is een uitgave van
de Heemkundige Studiekring “De Acht Zaligheden”.
Verschijnt 4 x per jaar. Volgende nummer in december 2008
ISSN 1384-086X

Redactie:

Th. van der Aalst, Hapert, 0497 - 381671

H. Backbier, Vessem, 0497 - 591451

K. Cornelissen, Eersel, 0497 - 512208

H. Grielen, Eersel, 0497 - 512897

A. Kockx, Veldhoven, 040 - 2531596

P. Vermeulen, Veldhoven, 040 – 2531817, p.vermeulen40@chello.nl

Secretaris: P. Hooijmaijers, 0497 - 515144, E-mail: p.hooijmaijers@planet.nl

Website: www.hskdeachtzaligheden.nl

Kleine dorpen en groot geweld

Het leed van de oorlog in al zijn gruwelijkheid

De eerste bijdrage over dit onderwerp stond in de vorige Rosdoek. Daarin was er aandacht voor een aantal algemene aspecten van het boerenleven, vlak vóór en tijdens de periode van de Tachtigjarige Oorlog. Dit aan de hand van het onlangs verschenen boek van Leo Adriaenssen.

In dit tweede deel komen zaken ter sprake die het dagelijks leven niet alleen verstoorden, maar meestal blijvend ontwrichtten of voorgoed onmogelijk maakten door de wisselende strijd en de ermee samenhangende wanorde.

Een ‘leeg’ land als strijdtoneel

Eeuwenlang heeft het Brabantse land - met korte tussenposen van ‘vrede’ - dienst gedaan als strijdtoneel. Tussen ca.1478 en 1545 zijn er al de zgn. Gelderse oorlogen, nagenoeg allemaal uitgevochten op Brabants grondgebied. Vrijwel in dezelfde tijd zijn er de politieke en godsdienstige twisten, zowel in Noord als in Zuid. Ze leiden niet alleen tot de Beeldenstorm van 1566, maar kort erna ook tot het begin van de Tachtigjarige Oorlog. Die heeft weliswaar geen 80 jaar geduurd, maar is wel tot een ‘icoon’ van onze vaderlandse geschiedenis geworden. De prijs daarvoor is hier betaald - in het grensgebied van de Brabantse en Antwerpse Kempen. Aanvankelijk waren het de steden die samen met het omringende platteland een sterke militaire macht in stand hielden. In de loop van de tijd verdween deze band nagenoeg helemaal en raakte het platteland meer en meer op zichzelf aangewezen. De hoofdstad van de meierij van 's-Hertogenbosch zag de boeren in de omgeving meer en meer als leveranciers van de talloze stedelijke behoeften: graan en andere veldproducten, vee en vruchten. In de 15de en 16de eeuw namen die behoeften van de stad sterk toe, maar de bescherming die deze - mede in ruil voor die producten - aan de omgeving altijd geboden had, verminderde snel. In de praktijk werden slechts transporten met voorraden voor de stad en haar bewoners in konvooien begeleid. Om de veiligheid en de

bestaanszekerheid van de plattelanders bekommerde stad zich veel minder. Plunderende bendes konden zo steeds vaker hun gang gaan. Daarbij dienden niet alleen goederen als buit voor de individuele soldaten.

Soldaat valt non-combattant aan om hem te beroven.

Christian Richter, 1642.

Ook de verwoesting van boerderijen en velden - van de infrastructuur zouden wij zeggen - deed als wapen in de strijd haar intrede. Vernietiging van vijandelijk bezit was en werd steeds meer een door het oorlogsrecht gewettigd middel. Alleen hierdoor al werd stilaan het platteland een leeg land, want lang niet iedereen die werd

uitgeschud, kwam terug en lang niet alles wat werd verwoest, werd weer herbouwd. Toch was het ergste nog niet bereikt.

Militarisering van het platteland

Al direct vanaf het begin van de schermutselingen van 1567/68 aan het begin van de oorlog, was duidelijk dat het militaire geweld een permanente factor in het dagelijks leven zou gaan worden. De geografische situatie én de positie van Den Bosch werden daarbij van grote betekenis. Geografisch lag 's-Hertogenbosch - mét Leuven, Brussel en Antwerpen een der vier hoofdsteden - aan de uiterste rand van het oude hertogdom Brabant. Een kwetsbare plek. Ook politiek gezien was Den Bosch kwetsbaar: in 1576 hoorde het bij de opstandige gewesten tégen de koning van Spanje. Enkele jaren later onderwierp de stad zich weer aan zijn gezag. Den Bosch werd - of

liever: blééf - voorpost van het Spaanse rijk, vlak tegen de grens van het opstandige Holland. Het definitieve bezit van de hertogstad zou van beslissende betekenis zijn voor welke partij dan ook.

De beschermende rol die de ‘grote stad’ had vervuld tegenover de (vele) kleine dorpen en gehuchten met soms maar enkele tientallen inwoners, raakte in verval door de oorlogshandelingen. Het platteland had altijd al moeten bijdragen in de kosten van de stedelijke garnizoenen (voeding, onderkomens, soldij). Nu moest het ook nog opdraaien voor materiaal en arbeid voor versterkingen leveren. Daarbij kwamen allerlei vernederingen en plundering die men zich moest laten welgevalen. Van beide partijen!

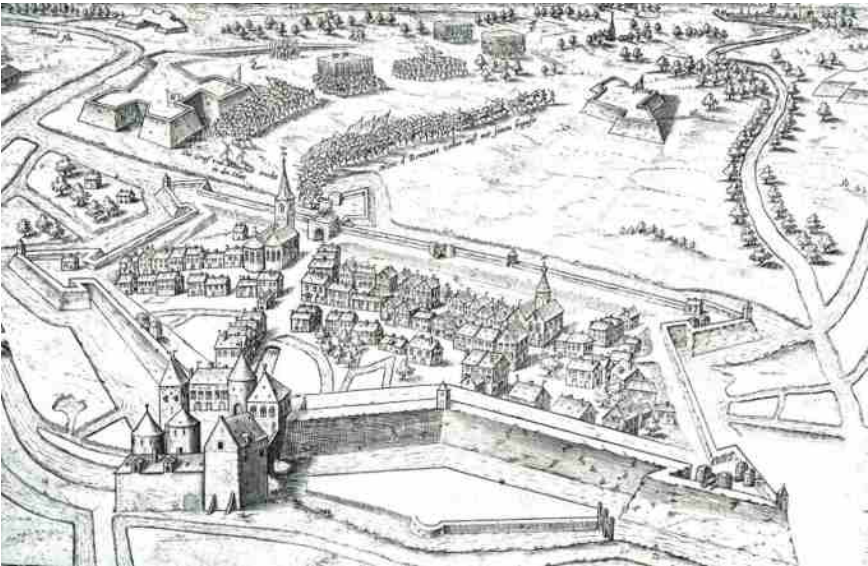
In de laatste jaren van de 16de eeuw worden ook in de Kempen manschappen gemonsterd. Er wordt geïnventariseerd wat er aan wapentuig ter beschikking kan zijn om zich te weer te stellen. Er is heel wat voorhanden: “. . . roers of bussen en een zeldzame (stalen) boog, voorts (halve) spiesen, (koren)pieken, hellebaarden, knevelstokken en -staven, zwijnstaven en -sprieten, vuisthamers, (korte) messen, degens, rapieren, ponjaards, zwaarden, gaffels, knuppels, jaagstokken, morgensterren en bijlen.” Voorwaar niet gering! Een tabel maakt enigszins duidelijk wat er in de verschillende dorpen zoal beschikbaar was.

Plaats	Vuurwapen	Steek- of hakwapen	Totaal
Woensel	74	135	209
Bladel	103	180	283
Reusel	41	72	113
Waalre	13	19 of 20	32 of 33
Valkenswaard	18	31 of 32	49 of 50
Dommelen	?	12 à 14	?
Aalst	12	18 of 19	30 of 31
Eersel	33	99	132
Steensel	?	?	45
Duizel	?	?	39
Hoogeloon	?	?	84
Hapert	?	?	59
Casteren	?	?	41

Tabel 1: Bewapening van de bevolking tijdens de mobilisatie van 1576

‘Verschroeiende aarde’ als strijdmiddel

Een echt ‘volksleger’ is echter nooit van de grond gekomen. Waarschijnlijk kon dat ook niet. Daarvoor waren de boeren en vrijwilligers toch te gering in aantal en hun tegenstanders - “professionals”- veel te sterk. Bergeijk had omstreeks 1587 nog een garnizoen van betekenis. Het dorp was tijdens militaire acties ook de verzamelaarsplaats voor in de omgeving gevorderde wagens. Bij de steeds wisselende strijd om Eindhoven tussen 1575 en 1583 was de plattelandsbevolking uit de verre omgeving daadwerkelijk bij gevechten betrokken.

*Beleg van Eindhoven door Karel van Mansfeld, 22 april 1583.
Gravure van Frans Hogenberg.*

Maar eigenlijk, zegt Adriaenssen, was de meierij niet geschikt voor oorlogsvoering. Er waren eigenlijk uitsluitend landwegen: rul zand in de zomer, modderige zompigheid in de winter. Geen snelle marsen of manoeuvres mogelijk “... *terwijl het schrale boerenland te weinig voedingsmiddelen produceerde voor grote hoeveelheden krijgsvolk en bijna niets voor paarden.*”

Wat men nodig had, nam men eenvoudig, zich niets aantrekkend van de nood waarin men de boerengezinnen bracht.

Naarmate de oorlog vordert, wordt de strijd grimmiger. De berichten over systematische vernieling van de oogst, meevoeren of doden van vee en in brand steken van de schamele boerderijen nemen snel toe. Beide partijen - Spanjaarden en Staatse opstandelingen - maken zich er schuldig aan. Soms zelfs kort na elkaar. Bewoners van het platteland zijn als vanzelfsprekend "de vijand", die uitgeplunderd, geslagen, verkracht en tenslotte niet zelden vermoord mag worden. De tactiek waarbij niets van waarde in handen van de tegenstander mag vallen, is later 'verschroeiende aarde' gaan heten. De Staten van Holland geven Maurits zelfs uitdrukkelijk de opdracht om de dorpen van Brabant te verwoesten "bij alle weghen en middelen", dat wil zeggen: op alle mogelijke manieren. Zo gaan in Lommel in 1583 bijna alle huizen in vlammen op, maar ook in Netersel, Bladel en Bergeijk is er sprake van groot geweld.

Inbreuk op lijf en leden

*Men Manheit reizich hier, Die Schandheit sage ahn.
Wo ist der Schein Dir oeb, der händ, dein Lofer Man.*

Soldaten aasden op buit. Dwang en mishandeling om die buit te verkrijgen zijn, samen met dreiging - vrouw, kind, bezit - , onmisbaar. Verkrachting bijna onontkoombaar. Bij gebrek aan voldoende gegevens is moeilijk na te gaan op welke schaal dit is gebeurd.

De soldaat zegt: "Ik laat je mijn mannelijkheid zien. Vertel me, jij hoer, waar die schurk, dief, hond van jouw man is." Christian Richter, 1642.

Net als in andere, ons omringende landen zullen veel vrouwen en meisjes het slachtoffer zijn geweest.

Adriaenssen vindt de verklaring van slecht betaald krijgsvolk wat te gemakkelijk en te oppervlakkig. Hij wijst erop, dat de tactiek van de ‘verschroeide aarde’ en het vernietigen van de bevolking bewuste keuzes waren om het Spaans gezinde Den Bosch op de knieën te krijgen. Een bijzonder bedreigende vorm van inbreuk op lijf en leden ten slotte, waren de vele gijzelingen.

Soldaten overvallen een konvooi reizigers.

Fragment van een schilderij van Sebastiaen Vrancx, ca. 1620.

(Bayerische Staatsgemäldesammlungen te München)

Opnieuw zijn het weer beide partijen die zich eraan schuldig maken. Een gijzelaar kon een privé persoon zijn of een vooraanstaand lid van de dorpsgemeenschap schout, schepenen of een ‘bedesetter’ (belastingoplegger). In 1608 gaf de Raad van State zelfs een aanwijzing om bij voorkeur juist déze personen als gijzelaar gevangen te nemen. Wie eenmaal gegijzeld was, had het niet gemakkelijk. Naast het geëiste losgeld moest men zien, dat men voor zichzelf kon zorgen (kost, voeding, woning). Vaak kon de familie de loskoopsom niet opbrengen, maar ook de plaatselijke overheid kon

dat maar nauwelijks. Dikwijls was de bodem van de gemeentekas al te lang zichtbaar om er nog een fatsoenlijk bedrag uit te kunnen halen. Door ‘schijnexecuties’ werd voor de betalers de druk verhoogd om (snel) over de brug te komen.

Oorlogsomstandigheden, ook in onze tijd nog (Afrika, Bosnië, Kosovo. . . en wat al niet?) maken de mens tot wat hij dan is en doet. Waar de soldaat komt, lijdt de boer. Treffend komt dat leed tot uiting in een gedichtje uit 1629 :

*Anschouw ons overgroot ellend:
Ons' zonen gaan verloren
Ons dochters worden heel geschend,
En wij geschat, geschoren.
Wij worden heel verbrand, beroofd,
Daarneven nog gevangen.
Men woelt ons strikken om het hoofd,
En werden half gehangen.*

Het zijn niet langer meer alleen de boeren. Burgerslachtoffers vallen er ook vandaag de dag nog in veel groter getale dan soldaten. In drie, vier eeuwen is de mensheid niet veel wijzer geworden . . . .

Harrie Grielen

N.B. *Tabel en illustraties zijn afkomstig uit het besproken boek.*

Ambtsketen of sjerp?

We staan er nauwelijks bij stil: de burgemeester draagt van tijd tot tijd zijn ambtsketen. Hierdoor is hij te onderscheiden van het gewone volk. Bovendien geeft de keten ‘decorum’. Ook de schepenen dragen dit teken opdat ze herkenbaar zijn bij officiële gelegenheden.

Maar de burgemeester van onze zuiderburen draagt een sjerp om zijn middel en de wethouders (schepenen) hebben eveneens een sjerp, al zijn de kleuren ervan afwijkend. Waarom in ons land een keten en in België een sjerp?

De bij officiële gelegenheden gedragen sjerp is hier duidelijk te zien.

Borduurwerk.

Op 23 januari 1837 werd in de nieuwe staat België bij koninklijk besluit vastgelegd hoe de ambtskledij van de burgemeester en schepenen en het onderscheidingsteken er uit moest zien. Er werd toen nog verschil gemaakt bij gemeenten tot vijfduizend inwoners, van vijfduizend tot twintigduizend inwoners en bij meer dan twintigduizend inwoners. Voor de gemeente met meer dan 20.000 inwoners was het habijt in koningsblauw gevoerd met wit satijn, met rechte kraag voorzien van één rij van 9 zilveren knopen en versierd met borduurwerk van hetzelfde metaal. ‘De korte broek’ of culotte en het gilet met één rij knopen van wit kasjmier. De schoenen moesten versierd zijn met een zilveren gesp.

De Franse hoed had een zilveren tres, een troetel en een nationale kokarde, droeg vederen, wit voor de burgemeesters, zwart voor de schepenen. Bij dit kostuum paste een rechte degen, versierd met zilver en parelmoer, die gedragen werd langs de dij.

Sjerp.

Het K.B. van 13 maart 1837 liet toe de korte broek te vervangen door een lange broek van blauw laken met een zilveren galon van 35 mm breed. Wanneer de gelegenheid minder ceremonieel was, mocht het een broek zijn van effen blauw. Voor de tweede categorie van gemeenten (5.000 – 20.000 inwoners) was het habijt met zijde gevoerd. De hoed had geen pluimen, er was wel een degen voorzien. Voor de derde categorie (minder dan 5.000 inwoners) was er niets bepaald betreffende de voering. Het borduurwerk moest van zijde, wol of katoen zijn. Ze mochten ook een degen dragen. Bij het rondschrijven van de Belgische Minister van Binnenlandse Zaken van 7 april 1837 werd bepaald dat de dracht van de hoger beschreven kostuums vrij was. Alleen een sjerp was verplicht. Deze mocht naar keuze uit zijde of wol zijn. Voor de burgemeesters was dit een zwart-geel-rode sjerp met zilveren franjes en voor de schepenen een zwart-gele sjerp met rode franjes. Bij het voltrekken van een huwelijk moest de sjerp door de ambtenaar van de burgerlijke stand gedragen worden.

Vlaamse Leeuw.

In 2007 besloot de Vlaamse regering dat het gebruik van de sjerp moest worden aangepast. Was de sjerp oorspronkelijk alleen maar de driekleurige strook van textiel, nu moet de sjerp voortaan zilveren franjes hebben op de zwart-geel-rode achtergrond. Op de sjerp hoort de afbeelding van de Vlaamse Leeuw en kan facultatief het wapenschild van de stad of gemeente worden toegevoegd.

De schepen draagt de sjerp met rode franjes en een zwart-gele achtergrond. Op de sjerp staat ook de Vlaamse Leeuw afgebeeld en kan tevens facultatief het schild van de gemeente worden aangebracht. Ook de plaats waar de wapenschilden bevestigd dienen te worden is exact door de regering vastgelegd.

Heren dragen de sjerp om hun middel waarbij het zwart boven zit.

Dames dragen de sjerp over de rechter schouder met de knoop links, waarbij het zwart zich het dichtst bij de hals bevindt.

De sjerp is 10 tot 12 cm. breed.

De nieuwe verordening is het vervolg op koninklijke besluiten van 1981, 1947 en 1837.

De burgemeesterssjerp - zo is bepaald - mag niet gedragen worden door de vervanger omdat de sjerp wordt beschouwd als één van de attributen van het ambt.

Tenslotte behoort de sjerp te worden bekostigd door de burgemeester zelf. Ook de schepenen dienen hun eigen sjerp te betalen, al mag de gemeente zelf ook zorgen dat er op het gemeentehuis steeds één van beide sjerpen aanwezig is, voor noodgevallen.

Wanneer wordt de sjerp gedragen?

Het is verplicht het onderscheidingsteken te dragen bij het voltrekken van een huwelijk of in geval van oproer, kwaadwillige samenscholing of ernstige stoornis.

Belangrijk is, dat de sjerp ook gedragen moet worden bij de openbare uitoefening van de bevoegdheden ter gelegenheid van evenementen of plechtigheden die uitsluitend binnen de gemeentegrenzen plaatsvinden.

Ook de burgemeesters in Frankrijk, Luxemburg en Italië dragen een sjerp om hun middel bij het officieel uitoefenen van het ambt.

De Nederlandse variant.

In 1852 ontstond in Nederland een nieuwe gemeentewet. Daarin moest een keuze gemaakt worden tussen een sjerp of een penning aan een lint of ketting. De penning kreeg de voorkeur. Lang werd gediscussieerd of de penning aan een oranje lint of aan een keten moest komen hangen. Het werd uiteindelijk een zilveren penning aan een zilveren keten of aan een oranje zijden lint. De penning moest aan één kant het Rijkswapen bevatten en aan de andere kant het wapen van de gemeente. Indien de gemeente niet over een wapen beschikte kon met de naam worden volstaan.

Zilveren keten.

Al snel kozen de meeste gemeenten voor een eenvoudige zilveren ketting met ovalen schakels. Tot op heden gebruiken nog vele gemeenten deze ketting. Een foto van 1945 laat burgemeester Panken zien met de 'eenvoudige' keten met ovalen schakels. Deze keten berust nog steeds op de burgemeesterskamer, samen met een soortgelijke van één van de kerkdorpen die toen nog zelfstandig was. Verschillende gemeenten echter verfraaiden de eenvoudige ketting om de eigenheid van de gemeente meer tot uitdrukking te brengen.

Nieuw werd in Nederland dat de keten geschonken kon worden aan de gemeente. Zo bestond in Eersel een bankinstelling 75 jaar. Aangezien de plaatselijke ambtsketen volledig versleten was, besloot de bank om een nieuwe zilveren keten te laten ontwerpen.

Deze werd in 1977 aan de gemeente geschonken. Het was een exemplaar met daarop aangebracht drie schildjes van de drie kerkdorpen Eersel, Duizel en Steensel. Onderaan was een schild aangebracht met het gemeentelogo. Toen jaren later nog drie deelgemeenten aan de gemeente werden toegevoegd (Vessem, Wintelre en Knegsel), werden ook drie nieuwe schildjes toegevoegd.

De zilveren ambtsketen van Eersel zoals die nu in gebruik is.

Wanneer te dragen?

In het Nederlandse Staatsblad van 16 november 1852 valt te lezen dat de Nederlandse burgemeester zijn onderscheidingsteken draagt als hij de vergadering van de gemeenteraad voorziet. Ook in geval van brand moet hij het teken dragen, of bij oproerige beweging, bij samenscholing of andere stoornis der openbare orde. Op momenten dat de eerste burger openbare bevelen geeft en wanneer hij bij plechtige gelegenheden opkomt namens de gemeente. In de praktijk

van alledag blijkt dat de burgemeester de keten niet draagt bij zakelijke gebeurtenissen als het voorzitten van een crisisteam.

Onderzoek.

In Nederland werd nog niet zo lang geleden een werkgroep ingesteld om te onderzoeken hoe in de toekomst om te gaan met het onderscheidingsteken van de burgemeester. Zo werden in 1998 twaalf ontwerpers uitgenodigd om de wensen van burgemeesters te onderzoeken. Zij hebben de opdracht gekregen om aan de hand van de opmerkingen een nieuw voorstel te doen in de wetenschap dat de zilveren penning met de twee wapens moet blijven. Verder werden 4 criteria genoemd:

- de waardigheid van het ambt moet in ere worden gehouden.
  - de draagbaarheid en de verplaatsbaarheid van de keten.
  - de symbolische en functionele waarde van de ambtsketen.
  - de geschiktheid voor mannelijke en vrouwelijke dragers.
- Dit onderzoek heeft nog niet geleid tot een wetswijziging.

Burgemeesters op werkbezoek in Engeland

Loco-burgemeester.

De keten wordt in heel veel landen gebruikt. Ook staatshoofden onderscheiden zich door het dragen van de keten. Zo was onlangs een foto van President Robert Mugabe van Angola in de krant te zien, met over zijn schouder een mooie keten. In Engeland tenslotte heeft de burgemeester als symbool van waardigheid niet alleen de keten maar ook een staf, de 'mace' genaamd. Deze kan uiteindelijk nog worden vervangen door een eenvoudige stok met fraaie knop en wordt gebruikt bij bepaalde ceremoniële gelegenheden.

Bij afwezigheid van de burgemeester kan de keten gedragen worden door de loco-burgemeester, in tegenstelling tot de Belgische burgemeesterssjerp, die niet overdraagbaar is. Maar de schepen heeft dan ook zijn eigen tweekleurige sjerp.

Reacties: Evert.Meijs@pandora.be

Evert Meijs

Heemkundig Allerlei

De oude molen De Run, deel 2

Dat Petrus Lemkes goed bij kas zat, misschien extra door zijn huwelijk met Elisabeth Beerens die haar omvangrijk bezit op 4 december 1893 aan haar man legateerde, blijkt uit latere documenten.

Zoals velen heeft hij ook de nodige zorgen groot en klein moeten verwerken. In 1894 verloor hij zijn echtgenote en een zoon als opvolger op de molen was hem niet ten deel gevallen.

Een grote ramp voor veel mensen was de brand die het gevolg was van blikseminslag in het strooien dak van de boerderij. Zo meldt De Meierijsche Courant zeer dikwijls dergelijke ongelukken, b.v. op 13 augustus 1890: “Te Eersel zag men de graanmolen getroffen, doch zonder aanzienlijke schade te veroorzaken.” En op 11 mei 1899 is het weer raak; na een opsomming van de grote en kleine rampen in Eindhoven en omgeving schrijft dezelfde Courant: “Laatstleden Vrijdag, omstreeks 5 uur sloeg alhier onder een hevig onweder de bliksem in den molen, zonder echter brand te veroorzaken. Alleen één der wieken werd beschadigd”.

We kennen allen de verhalen van molenaars die teveel graan schepten uit de zakken die gemalen moesten worden. Ongetwijfeld zal er wel eens zo'n molenaar geweest zijn, maar de meeste verhalen vertellen niet de waarheid want er werd geen graan maar meel geschept, en dikwijls was dit meel het maalloon van boeren die de onkosten van het malen op deze manier betaalden. Peter Lemkes behoorde zoals de meeste molenaars in deze tijd tot de vooraanstaanden in de gemeenschap. Dit blijkt al uit een bericht in De Meierijsche Courant van 20 juni 1903: “Eersel. Morgen zal onze fanfare de Goede Hoop een muzikale wandeling maken naar Hees, en zal daar bij den Heer Jan Heeren, Café Rustoord eenige nieuwe stukken uitvoeren. Wie dit heerlijk gelegen gehucht tusschen ons

dorp en Steensel kent, met zijn prachtige wandelwegen, zal wel begrijpen dat het er druk zal wezen, wanneer 't slechts eenigszins goed weer is.

Alvorens te vertrekken zal eerst door de harmonie eene aubade worden gebracht aan den heer Lemkes, molenaar alhier en weldoener der fanfare.”

Wanneer Petrus Lemkes op 12 januari 1905 overlijdt, is het voor de familie vanzelfsprekend dat neef Cornelis Castelijns het molenaarsbedrijf waar hij alzoveel jaren onder leiding van zijn oom Peter gewerkt heeft, zelfstandig gaat beheren. Of hij hierbij hulp van anderen gehad heeft is nog onduidelijk. Zijn broer Peter die evenals Cornelis ongehuwd gebleven is, is reeds op 5 juni 1894 overleden. Dit jaar is voor Peter Lemkes een rampjaar geweest: zijn vrouw Elisabeth stierf toen en ook neef Peter.

Dat deze molenaarsfamilie een redelijk grote mate van welstand kende, blijkt uit de verkoop van allerlei goederen. In een acte van 15 maart 1905 wordt duidelijk wat het vermogen van Elisabeth Beerens en Peter Lemkes en later van Cornelis Castelijns waard was; de notaris had er drie vellen foliopapier voor nodig om het geheel op te sommen.

Waarom molenaar Castelijns allerlei huisraad publiekelijk verkoopt, is niet te achterhalen; uit financiële noodzaak is onwaarschijnlijk, een teveel aan huisraad voor een vrijgezel ligt meer voor de hand.

Notaris Keulen

te Eersel zal op Zaterdag 13 Mei 1905 ten koffiehuiuze van den Heer F. Verspaandonk te Eersel in het Dorp....ten verzoeke van den Heer Corn. Castelijns molenaar te Eersel

Publiek verkoopen:

Het turf- en heideveld genaamd “de Papenweier” ter grootte van 3,50,00 hectaren aan elkander gelegen onder de gemeente Eersel en Hoogeloon, Hapert en Casteren. Te veilen in 2 percelen en in massa.

Op 30 maart 1913 zal notaris Keulen te Eersel publiek verkoopen: b. des voorm. om 11 uur voor en ten huize van Corn. Castelijns aldaar aan den ouden molen: KASTEN, stoelen, tafels, lampen, kachels, spiegels, schilderijen, potten, pannen, en verdere meubels en huisraad, divers molenaars- en timmergereedschap. (Zie publicatie), aldus de advertentie.

Wanneer Cornelis Castelijns op 27 augustus 1919 te Eersel overlijdt, gaat de molen over in handen van Harry Wijnen. De “compagnon” Brouwers die op de molen gewerkt heeft die wij nu onder de mooie naam De Run kennen, verdwijnt meteen uit beeld. Harry Wijnen, getrouwd met Francisca Roothans, nam in 1919 de molen over van Brouwers; onduidelijk is nog of hij eigenaar van de molen geweest is, of slechts medewerker van Castelijns.

Ook in deze tijd is er duidelijk sprake van concurrentie. Want in Eersel is blijkens de notulen van de vergadering van B. en W. d.d. 19 februari 1904 een tweede molen opgericht n.l. “De Smalle Juffer” - zie ook De Rosdoek 94, juni 2000-.

De Smalle Juffer in Eersel. (Fotocollectie Frans Huijbregts)

Deze molen werd in Oudshoorn afgebroken en aan het einde van het Hint opgebouwd. Wie de eerste molenaar op deze molen geweest is, is nog niet met zekerheid vast te stellen. Misschien een zekere Maandonks. Zeker is dat Jan van Rijswijk in het begin van 1919, toen Castelijns nog leefde, de volgende advertentie in De Meierijsche Courant liet plaatsen:

Ondergeteekende maakt bekend, dat door hem het maalloon verlaagd is met ½ cent per kilo. J. van Rijswijk, Molenaar, Eersel.

Harry Wijnen is een man van de moderne tijd. Al in 1921 vraagt hij bij de gemeente op 23 maart een vergunning aan om zijn pakhuis te verbouwen tot een inrichting van een graanmaalderij die werkt met een motor die op petroleum loopt. Hij wilde niet meer afhankelijk zijn van alleen een gunstige wind en werd een van de eerste molenaars in Nederland die ook met de motor kon malen. De vergunning werd hem verleend op 1 juli 1921, met de aantekening dat de inrichting op 1 augustus 1921 al voltooid en in werking gebracht moest zijn.

Een jongere broer van Harry is bij hem in dienst geweest. Hoe oud Frans toen was, is moeilijk vast te stellen; we weten slechts dat hij in 1906 ongeveer 11 jaar geweest zal zijn, omdat hij op 1 april 1906 in Bergeijk zijn Eerste Heilige Communie gedaan heeft.

Dat Hendrikus Wijnen een voortvarende ondernemer was, valt op te maken uit de nieuwe aanvraag op 6 december 1926 tot het plaatsen van een ruwoliemotor van 22 P.K. ter vervanging van de petroleummotor, op een perceel gelegen te Eersel aan de Woningbouwstraat - die voorheen Gemeenteweg genoemd werd - kadastraal bekend als gemeente Eersel, Sectie F nr.855. Er werd in die tijd snel gehandeld: de vergunning kwam al af op 18 januari 1927.

De crisisjaren is Harry goed doorgekomen, maar 1940 werd voor hem een rampjaar. Op 14 november 1940 ging tijdens een zware storm de molen door de vang en door de wrijvingshitte ontstond er een brand die de molen in korte tijd tot een kale romp omvormde,

een triest gezicht voor iedereen die machteloos moest toezien. De ramp had nog veel groter kunnen zijn als in de romp niet veel ijzer en vooral hardhout was verwerkt. Door de felle wind aangewakkerd verspreidde een regen van vonken zich op een opslagruimte waarin duizenden kilo's stro en andere licht ontvlambare stoffen lagen opgeslagen; die vatte vlam en in een mum van tijd breidde het vuur zich zo fel uit dat de brandweer vreesde dat ook de Pieter-Breugelsigarenfabrieken, twee aangrenzende woningen en ook nog de villa van notaris Raaijmakers in vlammen zouden opgaan. Harry Wijnen had echter geleerd hard aan te pakken en dit was in de oorlogsjaren nodig. Hij bouwde zo snel mogelijk een nieuwe maalderij, geen molen maar een pand van 10 X 10 m; hiervoor gebruikte hij wat er van de wieken nog aan bruikbaar materiaal overgebleven was, de wiekeinden van hardhout die dienstig waren als draagbalken.

Wat voor iedere molenaar in die tijd een gevaar voor de gezondheid betekende was het rondvliegende meelstof. Ook molenaar Wijnen ontkwam er niet aan. Hij moest plotseling met zijn geliefd vak stoppen.

Wat te doen? Zijn dochter Sjaan had wel een vriendje, maar die had van het molenaarsvak nog nauwelijks enig begrip; hij had met zijn voortgezette studie een goede toekomst in de administratieve sector. Toch durfde hij het aan, zeker met de ervaring van zijn toekomstige schoonvader op de achtergrond als helper en adviseur.

Matthé Coppens werd op 15 mei 1945 de officiële schoonzoon van Harry Wijnen door zijn huwelijk met dochter Sjaan.

Distributiebon voor mengvoeder

De eerste na-oorlogse jaren waren moeilijk voor Matthé, even goed als voor de boeren die tot zijn klantenkring behoorden. Veel was er nog op de bon, ook het kostbare handelsvoer. Ook de kunstmest die nog vanuit het verre buitenland moest worden aangevoerd, was op de bon; dit

betekende dat de opbrengsten van het land zeer laag waren. Bovendien moest de veestapel die tijdens de oorlog zo'n geweldige knauw gekregen had, nog op peil geraken. En er was nog steeds de concurrent. Wanneer de postbode op gezette tijden de bonnen voor voeder en kunstmest rondbracht, was het van belang dat ze zo snel mogelijk bij de boeren werden opgehaald, want zei toen het spreekwoord al: Wie het eerst komt, het eerst maalt.

Het oude dieselmotortje uit de oorlogsjaren begaf het met een geweldige knal, precies toen het bedrijf stilaan een bloeiende toekomst tegemoet ging.

De maalderij en de mengerij werden in 1953 grondig vernieuwd. De dieselaandrijving was een antiquiteit, ze werd vervangen door stille elektrische motoren die een juweel als de 50 PK hamermolen de nodige energie gaven om met de 48 staalharde hamers de graankorrels tot verpoederd meel te slaan. Er kwamen twee mengmachines, elevatoren, breekmachines en reinigingsmachines, een samenstel aan apparaten waar velen met grote belangstelling naar kwamen kijken toen de vernieuwde malerij op dinsdag 20 december werd geopend. En wel door mulder Harry Wijnen, de grondlegger van de onderneming aan de Molenstraat en schoonvader van eigenaar Matthé Coppens.

Met de eigen vrachtwagen werden alle bestellingen zo snel mogelijk bij de boeren bezorgd. De omzet groeide gestadig tot 25 ton per week. De concurrent J. van Rijswijk had zijn bedrijf al enige jaren geleden gestaakt; de molen was al tot een romp geworden, omdat de houten bovenbouw was afgebroken. Voor Coppens heeft dit ongetwijfeld een extra bron van omzet, dus van inkomsten betekend. De twee knechten, of met een modern woord werknemers, Gerrit Maas en Kees Prinsen waren hard nodig om het vele werk te kunnen verzetten.

Wat sommigen al zagen aankomen en Matthé zelf terdege besepte, gebeurde; het werk werd hem lichamelijk te zwaar. Zijn zoon Jan was nog een ventje van 10 jaar, en nog helemaal niet duidelijk was het of hij zijn vader in de toekomst als molenaar kon of wilde

opvolgen. Gelukkig kende de molenaarsfamilie Coppens nog een gegadigde. In Cromvoirt woonde een molenaarsfamilie Coppens met een zoon Tiny, een achterneef van Matthé.

Aan deze achterneef deed Matthé in 1958 het bedrijf noodgedwongen over; Tiny Coppens werd de nieuwe rentmeester. Na een studie aan de molenaarsvakschool in Wageningen en enkele jaren voorlichtingswerk in de Noord-Oostpolder liet Tiny Coppens de mogelijkheid om een al jaren stil gekoesterde droom een eigen molen te kunnen uitbaten niet voorbijgaan. Hij kon de molen en alle overige gebouwen huren; kopen was er nog niet bij, want misschien wilde zoon Jan, die toen pas 10 jaar was, later het bedrijf van vader Matthé nog voortzetten.

In 1957 was de woningnood in Nederland na W.O.2 nog steeds onvoorstelbaar groot. Daarom was Tiny Coppens, die in mei van dat jaar gehuwd was met Jo Witlox, blij dat hij, de polder achter zich latend, in de kom van het dorp vlak bij de molen in de tuin van de familie Prinsen een houten noodwoning kon betrekken.

Vanaf 1 januari ging de nieuwe molenaar met de hulp van de twee knechten Maas en Prinsen die het bedrijf al vele jaren kenden, aan de slag. Heel zakelijk ook: er komt een logo met de C van Coppens, een ontwerp van kunstenaar Rien van den Brink.

Het 1^e logo van Coppens

De nadelige gevolgen van de Tweede Wereldoorlog waren op de meeste terreinen overwonnen; zo ook in de land- en tuinbouw en de veeteelt, want kunstmest was weer volop verkrijgbaar. De minister van Landbouw had zijn taak voortreffelijk verricht, zodat de veestapel enorm was toegenomen. Dit had tot resultaat dat de omzet op het bedrijf van 20 à 25 ton tot 100 à 110 ton per jaar gegroeid was. Het personeelsbestand was dan ook in de loop der jaren uitgebreid met drie mannen: Theo Hettelaar, Nol Intven en Theo

Keeris en op het kantoor zorgde Mien Corsten voor een perfecte administratie.

In 1960 dreigde een harde klap voor het bedrijf omdat een onjuiste samenstelling van een soort mengvoeder geconstateerd was.

Gelukkig bleek na enige tijd van onzekerheid dat een bepaalde leverancier met zijn product gerommeld had.

Het Eerselse molenaarsbedrijf had aan de N.C.B. die aldoor machtiger werd, een zware concurrent. Maar Tiny Coppens hield van persoonlijk contact en dat kon een N.C.B. veel moeilijker bieden.

Bovendien was hij dikwijls zeer slagvaardig. Hij organiseerde regelmatig excursies b.v. naar de D.S.M. waar kunstmest bereid werd; naar Vreeland waar een bedrijf met 9000 kippen op batterijen een nieuwtje was en tegelijk een eipoederfabriek bezocht werd. In zijn mededelingenblad met allerlei informatie voor zijn boeren schrijft Coppens zelf dat hij telkens verrast is dat de belangstelling voor zijn excursies zo groot is. “Het is dan ook een plezierig en dankbaar werk om bij zo’n groot enthousiasme een reis uit te stippelen.”

In 1964 kreeg molenaarsbedrijf De Run vergunning om medicinaal mengvoeder te bereiden, waartoe niet zoveel bedrijven gerechtigd waren.

Jammer genoeg ziet Tiny Coppens geen mogelijkheid om de molen die er met zijn schrale romp erg desolaat bijstaat, weer in zijn oude staat te herstellen. Als maalinstrument heeft hij zijn tijd gehad; een herbouw voor de sier werd toch al te kostbaar. Bovendien heeft Coppens de molen in eigendom gekregen en dat heeft vanzelfsprekend financiële gevolgen.

Ondanks het feit dat het bedrijf goede resultaten had, werd de lucht wat donker. De kleine zelfgemaakte silo’s op de oude meelzolder voldeden niet meer. Het gevolg hiervan was dat er een aanvraag om een silo te bouwen werd ingediend. Het gemeentebestuur liet weten dat het dorp in de toekomst veel minder een agrarisch dorp zou zijn waardoor het houden van kippen, koeien, varkens en ander vee op commerciële basis niet meer toegestaan werd in de bebouwde kom. Ook de plaatsing van grote silo’s zou dan daar niet meer mogelijk zijn.

De oude molen De Run tijdens de afbraak

De molenaar moest een zware beslissing nemen, maar welke? Het gezin telde vier kinderen, drie jongens en één meisje, en ongetwijfeld zou zeker een van hen in de toekomst een gezond bedrijf willen voortzetten.

In 1969 werd de knoop doorgehakt: geen grote silo of silo's bouwen maar het bedrijf inrichten voor de verkoop van allerlei artikelen voor huisdieren en tuinbenodigdheden. Dat hield een kolossale verbouwing in.

De molenromp die indertijd, al zo jammerlijk van zijn bovenstuk beroofd, tot opslagruimte was omgetoverd, moest wijken voor de nieuwe winkel. Er moest veel geruimd worden: de berg zand die lang geleden rond de molen aangebracht was om de wieken op de wind te kunnen zetten, was overbodig; de stenen van de wel 60 cm dikke muur kregen geen nieuwe functie.

*De overgebleven
steen*

Eén steen bleef als herinnering gespaard, een knots van een steen, waarschijnlijk een zwerfkei die bij de bouw van de molen als funderingselement gebruikt was, niet omdat hij ervoor aangevoerd was maar zoals veel andere keien al eeuwenlang in de nabijheid gelegen had. Deze steen siert nog steeds de tuin vóór het huis van Tiny en Jo Coppens.

Op 6 oktober werd de vernieuwde winkel geopend, met een stralend echtpaar Coppens als gastvrouw en gastheer voor de vele belangstellenden.

Het oude logo van 1958 kreeg de toevoeging “voor tuin en dier”.

Inmiddels weten we dat De Run een bloeiende zaak geworden is en sinds 22 maart 1995 door de twee zoons Martien en Frans in de geest van vader wordt voortgezet.

Het nieuwe logo

De titel van dit artikel is “De oude molen De Run”. Dit houdt in dat de afbraak in 1969/1970 het einde van een Eerselse molen betekent.

Kees Cornelissen

Het menselijk bedrijf

Johannes en Caspaeres Luiken publiceerden in 1694 een boek met bovenstaande titel. Het gaat over “100 Verbeeldingen van Ambachten, Konften, Hanteeringen en Bedrijven met Versen.

Afbeelding 48 geeft hun gedachten weer over de “Molenaar”.

Van de Boekenplank

- C.E.G. ten Houte de Lange en A.D. de Jonge, Het dubbele namen boek. Uitg. Balans, 331 pag. ISBN 978905018891, prijs € 34,50. Beschreven worden samengestelde geslachtsnamen; namen ontleend aan boerderijen; Latijnse en gelataniseerde, Griekse en vergriekste achternamen en voorbeelden van het ontstaan van de onderscheidene namen. Het boek bevat uitgebreide naamlijsten, met vermelding van de periode sinds wanneer deze voorkomen en in veel gevallen met verwijzing naar betreffende literatuur. Het is een praktisch naslagwerk voor genealogen. Minpuntje is dat het boek niet in katernen is ingenaaid maar in de rug is gelijmd, wat bij veelvuldig gebruik- en daar is een naslagwerk toch voor bedoeld- problemen kan geven m.b.t. de stevigheid van het boek.

- Dries van den Akker sj, je naam, je dag, je heilige. Met de ondertitel Naam-, feest- en heiligenkalender. Uitgave van de Petrus Canisiusstichting, 367 pag. ISBN 978090-74395-48-9, prijs €20- (excl. verzendkosten €6,50).

Ook dit werk kan een nuttig boek voor genealogen zijn. Uiteengezet wordt o.a. hoe men vroeger en tegenwoordig heilig werd, hoe de naam-, feest- en heiligenkalender werkt, en dergelijke. Het boek is voorzien van een uitgebreide literatuurlijst waarin is aangegeven welke nuttige Nederlandse titels nog verkrijgbaar zijn.

Te bestellen bij de genoemde stichting, E-mail: theresia@petruscanisiusstichting.nl, tel. 077-3737397.

-Hans Geybels, Kapellen in Vlaanderen, Vergeten verleden. Uitg. Davidsfonds Leuven, 2006. 272 pag. met veel illustraties in kleur. ISBN 90-5826-338-X; prijs € 62,50.

Dit boek is een waardevolle informatiebron over alle kapellen en zeer veel kapelletjes in Vlaanderen, met de historie en legendes ervan. Na de bespreking van de oorsprong van kapellen volgt in hoofdstuk 2 De Middeleeuwen, hoofdstuk 3 De Nieuwe Tijd en hoofdstuk 4 De Nieuwste Tijd. Belangrijk is ongetwijfeld ook

bijlage 2 waarin in een alfabetische volgorde een overzicht gegeven wordt van de Beschermden Kapellen van Vlaanderen. Het register van plaatsnamen geeft aan waar in de tekst over een kapel gesproken wordt. Een fraai werk!

Redactie

WWW.DIXMODE.NL

Markt 24
5521 AL Eersel
T: 0497 - 516000
F: 0497 - 513905

Maandag gesloten

**MODE EN
LINGERIE
VOOR DAMES
MET HEUSE
BORSTEN,
BILLEN
EN HEUPEN**

Slaapspecialzaak

Marian Eikemans

Openingstijden:

di t/m do 10.00 - 18.00 uur
vr 10.00 - 21.00 uur
za 10.00 - 17.00 uur

Nieuwstraat 40
5521 CC Eersel

Tel. 0497 - 530 900

Fax. 0497 - 530 911

Met zorg voor uw rust

CHINEES-INDISCH-RESTAURANT

美華酒家

"MEI WAH"

5503 BK VELDHOVEN
Burg. v. Hoofflaan 83-89
Tel. 040-2534732
Fax. 040-2547073

5615 AB EINDHOVEN
Leenderweg 86
Tel. 040-2117557

Dagelijks geopend van: 11.00-22.30 uur

Exclusieve accommodatie voor Uw:

partijen - familiediners - lunch of diner met
zakelijke relatie - personeelsavonden - etc.

de Muzenval

S.c.c. "de Muzenval" beschikt over diverse zalen die geschikt zijn voor vergaderingen, cursussen, bijeenkomsten, voorlichtingsavonden, workshops etc.

Ook heeft scc "de Muzenval" een theaterzaal met 350 zitplaatsen waarin alle faciliteiten aanwezig zijn voor uw bedrijfsvergaderingen of seminars.

Bovendien kunt u in de gezellig ingerichte foyer na afloop nog een drankje of hapje gebruiken.

sociaal cultureel centrum "de Muzenval"

Dijk 7 - 5521 AW - Eersel - Tel. 0497-515997 - info@muzenval.nl